

В.П. Маковій
*начальник кафедри цивільного права
та процесу ОДУВС, кандидат юридичних наук, доцент*

Н.В. Фішер
*здобувач кафедри
цивільно-правових дисциплін ХНУВС*

МІЖНАРОДНА УГОДА ЯК ЗАСІБ ДО УНІФІКАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Спадкування за заповітом має досить поширену нормативну регламентацію в сучасному цивільному праві, якою передбачено національний та міжнародний правовий режим. В межах останнього окремого розгляду потребує питання правового регулювання відносин спадкування за заповітом за участю іноземного складу. Загальноприйнятим є підхід, згідно якого нормативне забезпечення подібних взаємин міститься в національному законодавстві або ж в міжнародних угодах.

Поняття "міжнародна угода" та "міжнародний договір" у сучасному міжнародному праві досить розмиті й почасти використовуються як слова-синоніми [1, с. 372] або слова з різним смисловим навантаженням [2, с. 83]. Дослідження змісту поняття "угода" й "договір" в межах цивільного права говорить про включення останнього до множини першого, що підтверджує останню точку зору. Водночас, зміст ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів обґрунтовує перший вислів. Більше того, ст. 2 Закону України "Про міжнародні договори України" дає подібну відповідь на таке питання визначаючи під міжнародним договором всі види можливих домовленостей суб'єктів міжнародного права, як-то: договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо. Саме в даному смисловому навантаженні й слід розглядати міжнародний договір як один із засобів до уніфікації правового регулювання відносин спадкування за заповітом в межах міжнародного приватного права.

Серед наведених джерел міжнародного приватного права необхідно вказати перш за все міжнародні угоди, які безпосередньо стосуються питань спадкування за заповітом. Зокрема, Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів, від 5 жовтня 1961 року, м. Гаага, до якої приєдналася Україна у 2009 році. Сам акт приєднання нашої країни охарактеризований деякими застереженнями. Зокрема, однією з колізійних прив'язок, визначених Конвенцією, пропонується дійсність форми заповіту пов'язувати з місцем постійного проживання заповідача на момент складення заповіту чи на момент його

смерті. На розвиток приписів ст. 9 Конвенції Законом України "Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів" передбачено визначення місця постійного проживання заповідача згідно із законом суду (*lex fori*).

Інше застереження стосується положення ст. 10 Конвенції, яка надає право Договірній Державі не визнавати усного заповіту громадянина такої країни, який не має іншого громадянства, окрім виключних обставин. Україна закріпила подібну можливість відносно власних громадян. Оскільки у даному випадку маємо повноваження, то одержується, що за окремих обставин усний заповіт, укладений громадянами України за кордоном може бути легітимований в Україні. Крім того, виникає питання поширення такого застереження на осіб, які мають поряд з громадянством України також і громадянство інших країн з огляду на зміст ст. 10 Конвенції. З огляду на зміст принципу єдиного громадянства, визначеного ст. 4 Конституції України, однозначної відповіді на це питання на сьогодні немає [3]. Хоча з урахуванням сучасних реалій юридично особи, що мають подвійне громадянство, можуть вимагати визнання усних заповітів на підставі наведеної норми Конвенції в нашій країні.

І, нарешті, Законом передбачено застереження з урахуванням ст. 12 Конвенції щодо залишення Україною за собою права не застосовувати даний міжнародний договір до будь-яких положень заповіту, що не стосуються спадкування в межах вітчизняного законодавства.

Базельська конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів від 16 травня 1972 року, до якої Україна приєдналася у 2010 році, за своєю природою не є суто договором в галузі міжнародного приватного права, а ні угодою, направленою на уніфікацію права на регіональному рівні. У літературі з урахуванням гібридної конструкції дану конвенцію відносять до угод в сфері надання правової допомоги [4, с. 136-137]. Основним покликанням даної міжнародної угоди є встановлення універсального режиму реєстрації заповітів шляхом створення Спадкового реєстру та забезпечення обміну відповідною інформацією між договірними сторонами. У зв'язку з цим необхідно погодитись, що першочерговим завданням наведеного нормативного акту є уніфікація нотаріальної процедури в частині посвідчення заповітів наведених країн [5, с. 171].

Вашингтонська конвенція, що передбачає єдиний закон про форму міжнародного заповіту, від 26 жовтня 1973 року, на жаль не має серед сторін України, і покликана на відміну від інших в цій сфері уніфікувати саме матеріально-правові норми щодо форми заповіту. Аналіз положень єдиного закону, що є додатком до Конвенції, створює позитивне враження щодо відтворених у ньому правових

конструкцій, які унеможливають виникнення колізійних моментів у даному питанні між приписами законодавства договірних сторін.

Наступна група універсальних міжнародних конвенцій представлена домовленостями в межах загальних питань спадкування. Такою є Конвенція щодо міжнародного управління майном померлих від 2 жовтня 1973 року, м. Гаага, яка не ратифікована Україною. Дана міжнародна угода містить правову регламентацію сутності міжнародного сертифіката, який наділяє повноваженнями особу або осіб, уповноважених управляти рухомим майном померлої особи. Незважаючи на обмеження, визначені ст. 1 Конвенції, її ж ст. 30 поширює дію нормативних приписів також і на нерухоме майно за домовленістю Договірних держав.

Гаазька конвенція про право, яке застосовується до спадкування внаслідок смерті, від 1 серпня 1989 року, учасником якої не є Україна, побудована на принципі універсальності, коли визначене на підставі колізійних норм матеріальне право застосовується до всієї спадщини незалежно від його просторових і змістовних характеристик. Подібна уніфікації постала прямою протилежністю задекларованого в законодавстві країн-учасниць принципу роздільності спадкування.

Наступна група універсальних міжнародних угод присвячена врегулюванню інших приватноправових відносин за участю іноземного елемента, де мають місце норми щодо спадкування. Такою є Гаазька конвенція про право, що застосовується до трастів та їх визнання, від 1 липня 1985 року. Конвенція поширює свою дію на правовідносини, встановлені за життя або при смерті особою, довірцем (учасником трасту), коли майно передається під контроль довірчого власника на користь бенефіціарія або для обумовленої у договорі мети. Положення даного нормативного акту можуть бути застосованими при спадкуванні права довірчої власності в сукупності спадкового майна.

Окреме місце серед міжнародного законодавства з питань врегулювання спадкових відносин відіграють регіональні угоди. Зокрема, Конвенція Бенілюксу відносно співпомерлих від 29 грудня 1972 року, яка була підписана й ратифікована членами Бенілюксу: Бельгією, Люксембургом та Нідерландами, регламентує уніфікацію спадкування у випадку одночасної смерті осіб, які є гіпотетичними учасниками спадкових відносин. У теорії цивільного права таких осіб визнають коморієнтами, щодо яких передбачається подібна юридична презумпція у ч. 4 ст. 1220 ЦК України.

Подібними за юридичною силою й територією дії є Конвенція про міжнародне приватне право від 20 лютого 1928 року (Кодекс Бус-таманте), а також Конвенція країн СНД про правову допомогу і правових відносинах у цивільних, сімейних і кримінальних справах, яку

підписано 22 січня 1993 р. у м. Мінську. У першому крім нормативних приписів загального характеру главою IV безпосередньо визначені колізійні прив'язки щодо форми, змісту, визнання недійсним заповіту. Мінська конвенція в частині V поряд з регламентацією певних питань в сфері спадкування містить ст. 47, що визначає колізійну прив'язку стосовно складання, відміни, форми, визнання недійсності заповіту. Подібного змісту є Кишинівська конвенція країн СНД про правову допомогу і правових відносинах у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 жовтня 2002 року, яка не набула чинності для України.

І, нарешті прикладом двосторонніх угод, які безпосередньо регламентують відносини спадкування, обтяжені іноземним елементом, в тому числі й за заповітом можуть бути договори про правову допомогу між Україною та Республікою Грузія від 9 січня 1995 року (ст. ст. 34-39), між Україною та Корейською Народно-Демократичною республікою від 13 жовтня 2003 року (ст. ст. 33-38), між Україною та Республікою Молдова від 13 грудня 1993 року (ст. ст. 36-41) та ін. З урахуванням наведеного не можна оминати також і консульські угоди (конвенції) як різновид міжнародно-правового договору, що присвячений врегулюванню відносин спадкування за повітом на прикладі подібних домовленостей України з Республікою Болгарія (1996 року), з Республікою Польща (1991 року), з Турецькою Республікою (1998 року) і т. ін.

Таким чином, з наведеного можна зробити висновок, що міжнародно-правове регулювання спадкових відносин в межах відповідних угод може бути здійснене на рівні універсальних багатосторонніх конвенцій, регіональних конвенцій та двосторонніх договорів, де критерієм класифікації слід визнати сферу і силу юридичної дії відповідного нормативно-правового акту. За ступенем правового регулювання наведені міжнародні угоди слід поділити на: договори, які регламентують будь-які цивільні правовідносини за участю іноземного елемента, договори з питань врегулювання спадкових відносин, а також угоди з питань нормативно-правового забезпечення відносин спадкування за заповітом. Залежно від способу уніфікації: ті, що здійснюють уніфікацію колізійних норм, а також такі, що забезпечують уніфікацію матеріально-правових норм.

Література:

1. Большой юридический словарь. / В.Н. Додонов, В.Д. Ермаков, М.А. Крылова и др. – М.: Инфра-М, 2001. – 790 с.
2. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.

3. Толкачова І. Конституційний принцип єдиного громадянства. / І. Толкачова // Право України. – 2009. - №11. – С. 196-201.

4. Медведев И.В. Комментарий к конвенциям в области имущественных отношений супругов и наследования / И.Г. Медведев. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 248 с.

5. Криштопа О. Про запровадження в Україні Базельської конвенції щодо системи реєстрації заповітів: актуальні питання. / О. Криштопа // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. - №3 (7). – С. 168-177.